

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МОВЧАН БОГДАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 81'25'373.7=111=161.2

**ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ОБРАЗНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ:
ЕВОЛЮЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ПРИНЦИПІВ**

10.02.16 – перекладознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Карабан В'ячеслав Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри теорії та практики
перекладу з англійської мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Паславська Алла Йосипівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри міжкультурної
комунікації та перекладу;

кандидат філологічних наук, доцент
Сітко Алла Василівна,
Національний авіаційний університет,
доцент кафедри англійської
філології і перекладу.

Захист відбудеться «31» жовтня 2017 року о 12:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.001.11 в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14, ауд. 63.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розіслано «27» вересня 2017 р.

Учений секретар
Спеціалізованої вченої ради Д. 26.001.11
К. філол. наук

Клименко Л. В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Фразеологізми відіграють важливу роль у художній літературі завдяки своїй особливій природі, що дозволяє у стислій формі передавати значний обсяг різноманітної інформації, стильові та експресивні відтінки, етнокультурне забарвлення тощо. Часто під час перекладу художніх текстів виникають значні труднощі, пов'язані з відтворенням фразеологічних одиниць (надалі – ФО), усіх шарів їхнього комплексного значення.

Хоча тема фразеології та її перекладу досліджується достатньо давно (праці Ш. Балі, Я. Барана та М. Зимомрі, Ф. Боерса, В. Виноградова, Р. Зорівчак, Ж.-П. Колсона, С. Кузьміна, О. Куніна, Е. Піраїнен, П. Пітерса та ін.), деякі її важливі аспекти все ж не висвітлені або розглянуті недостатньо. Так, мало приділено уваги саме діахронному вивченню специфіки відтворення образної фразеології, яке дає можливість виявити відмінності між перекладами різних часових періодів, а також проаналізувати чинники, що їх зумовили. Це й визначає **актуальність** дослідження, яке є однією з перших спроб описати історію розвитку перекладу фразеологічних одиниць.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проводилося в межах загальної наукової теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Розвиток і взаємодія мов та літератур в умовах глобалізації» № 06 БФ 044-01 (підрозділ № 5 «Концептуальні картини світу романських та германських мов у контексті сучасного перекладознавства»), затвердженої МОН України.

Мета роботи – виявити та описати особливості становлення й розвитку принципів відтворення образної фразеології в українських перекладах англійської художньої прози XIX–XXI ст. та особливості їх реалізації у практиці перекладу.

Відповідно до поставленої мети в роботі формулюються і вирішуються такі **завдання**:

- уточнити та обґрунтувати визначення поняття образної фразеології в контексті перекладознавства;
- окреслити труднощі адекватного відтворення образної фразеології в перекладі, розглянути оптимальні методи й контекстуальні можливості їх подолання;
- простежити еволюціонування особливостей застосування стратегій очуження, одомашнення та їхнього комбінування в перекладі ФО з етнокультурним забарвленням у різні періоди;
- виявити переважаючі перекладацькі прийоми дефразеологізації та фразеологізації в різні періоди, проаналізувати співвідношення фразеологічного насичення текстів оригіналу й перекладу;
- оцінити можливості адекватного збереження внутрішньої форми образних ФО;

– виявити мовні та позамовні чинники, що впливали на вибір стратегій і тактик перекладу в різні періоди;

– описати становлення основних стратегій та принципів перекладу образної фразеології;

– перевірити обґрунтованість «ретрансляційної» гіпотези А. Бермана в межах відтворення фразеології у множинних україномовних перекладах.

Об'єктом дослідження дисертаційної роботи є образні фразеологічні одиниці, виявлені в обраних художніх текстах англomовної літератури, та їх множинні переклади українською мовою, виконані наприкінці ХІХ – на початку ХХІ століть. Усього проаналізовано в різних контекстах понад 2100 фразеологічних одиниць (700 в оригінальних текстах і 1400 в перекладах).

Предметом дослідження є еволюція принципів і методів перекладу, що виявляється через зміну тактик і прийомів відтворення образної фразеології та окремих рівнів її значення безпосередньо в практиці українського перекладу.

Матеріалом дослідження слугують художні твори відомих авторів англomовної прози кінця ХІХ – початку ХХІ ст. та їх переклади українською мовою в цей же період. Зокрема, це «Перст провидіння» А. Крісті, «Собака Баскервілів» А. Конан Дойля, «Книга джунглів» Р. Кіплінга, «Жовтий Кром» О. Гакслі, «Місячна долина» та «Син сонця» Дж. Лондона, «Портрет Доріана Грея» О. Вайлда, «Американський претендент» Марка Твена та ін. загальним обсягом майже 10 тис. сторінок. Вибір саме цих художніх творів зумовлено як кількісними, так і якісними показниками, зокрема: 1) часовим чинником (для аналізу відібрано одні з перших перекладів англomовної прози кінця ХІХ ст.); 2) існуванням множинних перекладів; 3) особливостями ідіостилю автора, що передбачають активне використання фразеології для втілення художнього задуму; 4) належністю творів до різних жанрів. Усе це загалом дозволяє дослідити особливості відтворення ФО в українському перекладі та виявити конкретні тенденції цього еволюційного процесу.

Теоретико-методологічною основою дисертації є дослідження вітчизняних і зарубіжних учених (Я. Барана та М. Зимомрі, В. Виноградова, Р. Зорівчак, С. Кузьміна, О. Куніна, В. Ужченко), у яких розглянуто різні аспекти вивчення фразеології; праці з теорії та практики перекладу (Т. Андрієнко, Л. Бархударова, Л. Венуті, С. Влахова і С. Флоріна, У. Еко, В. Карабана, І. Качуровського, Л. Коломієць, В. Комісарова, В. Коптілова, Г. Кочура, І. Корунця, Ю. Найди, П. Ньюмарка, А. Пермінової, В. Радчука, О. Ребрія, Я. Рецкера, М. Стріхи, О. Чередниченка, К. Чуковського, А. Швейцера та ін.). У роботі використано теорію рівнів еквівалентності, запропоновану В. Комісаровим, та теорію мовної релевантності Спербера-Вілсона. На рівні перекладу фразеології перевіряється «ретрансляційна гіпотеза» («гіпотеза повторного перекладу») А. Бермана.

Поставлена мета та завдання роботи зумовлюють вибір **методів**

дослідження. Використано такі загальнонаукові методи: індуктивний, дедуктивний, теоретичного моделювання; спеціальні методи зіставного лінгвостилістичного і перекладознавчого аналізу, компонентний аналіз, структурно-семантичний та дескриптивний методи. Використовувався й контекстуальний аналіз, що уможливило комплексно простежити специфіку різночасових (переважно множинних) перекладів загалом та особливості відтворення ФО зокрема.

Наукова новизна дисертації полягає в комплексному вивченні провідних перекладацьких засад та індивідуальних практик перекладу одиниць фразеологічного рівня в різні періоди. Уперше виконано діахронне дослідження відтворення образної фразеології англomовної прози в українському перекладі кінця XIX – початку XXI ст.; виявлено характер еволюції принципів та методів перекладу образної фразеології; визначено чинники мовного й позамовного характеру, що впливають на вибір стратегій перекладу; розглянуто еволюціонування застосування стратегій очуження й одомашнення під час перекладу ФО з етнокультурним забарвленням, а також підходів до відтворення функціонально-стилістичного забарвлення, фразеологічної насиченості, фразеологічного компонента ідіостилю автора.

Теоретичне значення дослідження. Концептуальні положення й висновки дисертації дають можливість визначити особливості та причини еволюції принципів відтворення образної фразеології в різночасових та множинних перекладах, що створює підґрунтя для діахронного аналізу перекладу цих одиниць і дає змогу схарактеризувати особливості відтворення образних фразеологізмів у різні періоди. Результати дослідження є внеском у вивчення історії перекладу образних засобів мови, зокрема фразеологізмів, та дослідження прийомів їх перекладу, часткову теорію перекладу з англійської мови українською та теорію художнього перекладу.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали, основні положення й висновки можна використати в розробці нормативних та спеціальних курсів вищої школи із теорії та практики перекладу, його редагування, художнього перекладу, порівняльної стилістики української та англійської мов, а також для підготовки відповідних підручників і посібників. Результати дослідження можуть використовувати перекладачі, адже в ньому описано стратегії й тактики, ефективні для створення адекватного перекладу художнього тексту.

На захист виносяться такі положення:

1. Відтворення ФО в перекладі є своєрідним індикатором загальних тенденцій у художньому перекладі, адже прийоми і тактики перекладу фразеології (фразеологізація, рефразеологізація або дефразеологізація) подібні до тих, що застосовуються для відтворення реалій, метафор, алюзій, пародій тощо. Водночас, одна ФО часто має елементи кількох таких художніх засобів у якості окремих шарів цілісного фразеологічного значення, які під

час перекладу можуть зберігатися, вилучатися або видозмінюватися.

2. Особливості перекладу англomовних ФО українською визначають такі мовні та позамовні чинники: стан розвитку цільової мови, її лексичних та стилістичних засобів; близькість вихідної та цільової мов, глибина міжмовної комунікації; розвиток теоретичних та методологічних засад перекладознавства, а також суміжних наук. Окрім того, на рішення перекладача впливають особливості вихідного тексту (жанрові, лексичні, стилістичні) та готовність цільової аудиторії їх сприймати, екстралінгвістичні чинники, прагматичні аспекти перекладу (орієнтація на вузьку аудиторію тощо), розвиток лексикографії, ступінь вивченості вихідного тексту та мовна особистість перекладача.

3. Компаративний аналіз множинних перекладів (виконаних зі значним часовим інтервалом) частково підтверджує достовірність «ретрансляційної» гіпотези А. Бермана. Хоча загалом принципи перекладу ФО еволюціонують у напрямку до адекватного відтворення прагматично-сміслових та стилістичних функцій (що припускає деформації на окремих рівнях значення), у більшості ретрансляцій простежено рух у напрямку від вільного перекладу та адаптації, зокрема типових для кінця ХІХ ст., до джерелоцентричного перекладу і відтворення всіх нюансів тексту оригіналу з мінімально можливою кількістю деформацій.

4. ХІХ ст., коли з'явилися перші англо-українські прозові переклади, можна назвати періодом пошуків та формування принципів перекладу ФО (загальних закономірностей відтворення ФО, що безпосередньо проявляються у практиці перекладу через поєднання стратегій і тактик відтворення всіх рівнів та відтінків комплексного фразеологічного значення) або періодом принципу вільного перекладу. Він характеризується, зокрема, відсутністю достатньої практики й критики перекладів; неточністю перекладу навіть на рівні предметно-логічного значення; довільним вилученням або додаванням ФО, порушенням функціонально-стилістичної адекватності, а також одомашненням.

5. Другим етапом можна назвати ХХ ст. до здобуття Україною незалежності, коли в 1910–1930-ті рр. принципи перекладу фразеології починають еволюціонувати в напрямку точного відтворення предметно-логічного значення, функціонально-стилістичних та емоційно-експресивних конотацій. Дедалі частіше застосовується стратегія очуження або універсалізації під час відтворення етнокультурно маркованих одиниць. Цей принцип, остаточно сформований у 1950–1980-х роках, можна назвати принципом еквівалентності цілісного фразеологічного значення.

6. Провідним на сучасному етапі є принцип відтворення ФО відповідно до їх прагматично-сміслових і стилістичних функцій у тексті оригіналу. Для нього є типовим застосування стратегії очуження, збереження алюзивних компонентів, приведення фразеологічної насиченості перекладу у

відповідність до оригіналу і врахування ролі ФО в ідіостилі автора, що зазвичай супроводжується досягненням еквівалентності на якомога більшій кількості рівнів. Винятком є деякі сучасні ретрансляції творів, орієнтованих на дитячу аудиторію, та тих, що мають яскраві жанрово-стилістичні особливості, через що неможливо водночас досягнути адекватності перекладу тексту загалом та еквівалентності на якомога більшій кількості рівнів значення ФО, адже природа вихідного тексту, насиченого, зокрема, алюзіями і грою слів, зумовлює свідоме застосування деформацій та прийому компенсації.

7. Провести чітку межу між завершенням одного періоду і початком наступного доволі важко. Завжди існує певний перехідний етап, певна інерція, окремі перекладачі можуть випереджати свій час або, навпаки, тяжіти до давніших тенденцій. Окрім того, принципи перекладу деяких творів художньої літератури іноді відрізняються від панівних у певний історичний період унаслідок дії суб'єктивних та об'єктивних чинників (мовна особистість та ідіостиль перекладача, жанрові особливості творів або специфіка цільової аудиторії).

8. Зв'язок мови і перекладу під час відтворення ФО є двостороннім. Принципи й методи перекладу залежать від особливостей та можливостей цільової мови, її фразеологічного запасу, але й переклад впливає на розвиток мови, збагачення її фразеологічного потенціалу.

Апробація результатів дисертації. Положення та результати дослідження оприлюднено в доповідях на таких наукових конференціях: Всеукраїнська наукова конференція за участю молодих учених «Людина і соціум у контексті проблем сучасної філологічної науки» (Київ, 2012); Всеукраїнська наукова конференція за участю молодих учених «Мова, свідомість, художня творчість, інтернет у дзеркалі сучасних філологічних студій» (Київ, 2013); Всеукраїнська наукова конференція за участю молодих учених «Філологічна наука в інформаційному суспільстві» (Київ, 2014); Міжнародна наукова конференція «Сучасна філологія: парадигми, напрямки, проблеми» (Київ, 2014); XIII Міжнародна наукова конференція молодих учених (Київ, 2015); International Scientific and Professional Conference «Topical Problems of Science and Education» (APSE – 2016) (Budapest, 2016); Міжнародна наукова конференція «Перші читання пам'яті Тамари Наумівни Денисової» (Київ, 2017).

Публікації. Основні результати роботи відображено у 6 одноосібних публікаціях, із яких 4 надруковані у фахових виданнях, затверджених ДАК України, 1 – у закордонному фаховому виданні, 1 – додаткова публікація.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (344 позицій) та додатків. Обсяг основного тексту становить 198 стор., обсяг додатків – 6 стор., загальний обсяг дисертації – 238 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі окреслено сучасний стан дослідження проблеми відтворення образної фразеології в перекладі, обґрунтовано актуальність теми в цьому контексті, розкрито наукову новизну, визначено методологічні засади й методи, мету і завдання, з'ясовано об'єкт і предмет розгляду, наведено дані про апробацію результатів та визначено теоретичне і практичне застосування.

У першому розділі «**Теоретичні та методологічні засади дослідження еволюції принципів та методів перекладу фразеології**» подано характеристику історії та сучасного стану вивчення образної фразеології у вітчизняному та світовому перекладознавстві, розглянуто шляхи й методи розкриття цієї теми, визначено чинники, що впливають на еволюцію принципів перекладу фразеології, встановлено межі періодів цієї еволюції, уточнено термінологічний апарат дослідження, описано прийоми, тактики, стратегії відтворення ФО.

Хоча тема фразеології досліджується вже тривалий час, однак підходи до її перекладу в діяхронії майже не розглядаються. У перекладознавстві доцільно використовувати ширше визначення фразеологічної одиниці, що включає і словосполучення, і речення, адже не важливо, чи реалізується основна функція ФО (підсилення, оцінка) через словосполучення або речення. Таку думку поділяють більшість дослідників, зокрема Я. Баран, Р. Зорівчак.

Відмежувати нефразеологічні сполуки можна за допомогою таких критеріїв, як усталеність, роздільнооформленість, повне або часткове переосмислення значення складових компонентів та стилістична маркованість (експресивність, підсилювальна або оцінна функції в тексті тощо).

Образні ФО (за С. Влаховим, С. Флоріним, Я. Рецкером) – це здебільшого фразеологічні єдності (за класифікацією В. Виноградова), які мають прозору внутрішню форму, зрозумілу реципієнту. Такий розподіл може базуватися на особливостях практичної реалізації ФО в тексті й тісно пов'язаний із прийомами їх перекладу (Р. Зорівчак). Прихована образність проявляється, якщо у ФО під час реалізації в художньому тексті в мікро- або макроконтексті актуалізуються шари комплексного фразеологічного значення, які стають помітні реципієнту. Тому до образних ФО відносимо й ті, які мають такі риси: приналежність до певного стилю мовлення, діалекту, соціолекту, ідіолекту; висока експресивність; етнокультурне забарвлення; функціонування як основи для гри слів, оказіональних трансформацій, алюзії тощо.

Основні прийоми перекладу ФО, описані в роботах Я. Рецкера,

С. Влахова та С. Флоріна, Р. Зорівчак та ін.: переклад фразеологізмами або іншим способом. Ці іноді полярні підходи можуть мати проміжні варіанти, зокрема комбінований переклад, що може поєднувати, наприклад, калькування та описовий переклад. Також можуть застосовуватися: повноцінний еквівалент, аналог, антонімічний переклад, конкретизація, генералізація, створення «індивідуальних» або «оказіональних» фразеологічних відповідників, лексичний переклад, смисловий розвиток тощо.

Бажанішим усе ж є фразеологічний переклад. Однак, якщо використання ФО-аналогу призводить до зміни реєстрів, порушення функціонально-стилістичної адекватності тощо, то краще здійснити лексичний переклад, перекласти описово або вдатися до калькування. Позицію Я. Рецкера про те, що стандартне й традиційне повинно відтворюватись у перекладі так само стандартним і традиційним, можна уточнити та доповнити. Потрібно також, за можливості, зберігати і рівень експресивності одиниці або новизни чи стертості образу, адже, за В. Левицьким, категорія інтенсивності, яка має градуальну природу, повинна включатися до складу конотативного значення. Ще більшу вагу має дистрибуція ФО у тексті.

Підходи до перекладу фразеологічних одиниць багато в чому збігаються з особливостями перекладу метафор, алюзій тощо, а конкретні прийоми їх перекладу у випадку відсутності прямого відповідника можуть зводитися до трьох тактик: фразеологізації, дефразеологізації та рефразеологізації. Тому переклад фразеології може розглядатись як індикатор, що свідчить про стан розвитку перекладу загалом.

Тактики перекладу фразеології підпорядковуються стратегіям (очуження, одомашнення, універсалізація, архаїзація, модернізація тощо), які можуть поєднуватись у різних комбінаціях у межах одного тексту, з огляду на його «ентропію» (інформаційна невизначеність, можливість множинних інтерпретацій або неупорядкованість системи тексту) або «полілогіку» (аморфність, багатоголосся тексту оригіналу). Тому для загальної характеристики перекладу певного періоду доцільніше використовувати поняття вищого порядку, ніж стратегії.

Вибір стратегій зумовлюється провідними принципами перекладу – загальними закономірностями відтворення ФО в межах панівної перекладацької традиції історичного періоду. Формування цих загальних закономірностей добору конкретних прийомів, тактик, стратегій перекладу ФО залежить від багатьох причин. Ці чинники не статичні, а перебувають у динаміці, а їх розвиток зумовлює підходи до перекладу, а отже, й еволюцію принципів перекладу ФО.

Особливості українського перекладу ФО визначають мовні та позамовні чинники: стан розвитку цільової мови, її лексичних та

стилістичних засобів; близькість вихідної та цільової мов, глибина міжмовної комунікації; розвиток теоретичних та методологічних засад у перекладознавстві, а також суміжних науках; особливості вихідного тексту (жанрові, лексичні, стилістичні) та готовність цільової аудиторії їх сприймати; розвиток лексикографії; ступінь вивченості вихідного тексту. Окрім того, як і мова, переклад не може існувати ізольовано від зовнішніх чинників: суспільно-політичних, культурних, соціальних, психологічних, особистісних, прагматичних тощо.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що історично відбувається рух до дедалі адекватнішого перекладу образної фразеології, який передбачає досягнення еквівалентності на максимально можливій кількості рівнів значення. Також є підстави стверджувати, що природа еволюції принципів відтворення образної фразеології в українських множинних перекладах англійської прози збігається з тенденціями, описаними А. Берманом («гіпотеза повторного перекладу», згідно з якою у низці множинних перекладів відбувається поступове наближення до оригіналу, дедалі більша увага приділяється мові та стилю вихідного тексту), тому емпіричне дослідження спрямоване на підтвердження або спростування цієї гіпотези.

У існуючих перекладознавчих розвідках гіпотеза А. Бермана загалом підтверджується, підтверджується частково або заперечується з огляду на жанрові особливості обраного для аналізу матеріалу, ширину часового діапазону тощо. А. Берман проводить паралелі між еволюцією перекладу і розвитком культури загалом, розглядає глобальні питання взаємодії мов та культур. Тому для аналізу варто брати тексти, створені в якомога віддаленіших періодах. Окрім того, мова йде не лише про відтворення етнокультурних мовних одиниць, а про точність відтворення всього змісту і форми оригіналу.

Проаналізувати розвиток українського перекладу англійської фразеології упродовж XIX–XXI ст. та зіставити переважання тих чи тих перекладацьких принципів, стратегій, тактик та прийомів у різних умовах та в різні періоди краще допомагає саме розгляд множинних перекладів. За словами О. Ребрія, їх можна розглядати як реалізацію творчого потенціалу тексту-джерела, перекладача, реципієнта і цільової культури. Такий підхід відображає дію усіх чинників, що впливають на еволюцію перекладу.

Для перевірки правдивості гіпотези дослідження було оцінено в контексті деформувальних тенденцій, описаних А. Берманом, взаємодію в практиці перекладу структури фразеологічного значення та стратегій і тактик його відтворення. Для цього застосовано теорію рівнів еквівалентності, запропоновану В. Комісаровим, за якою еквівалентність встановлюється між відповідними шарами значень.

Погоджуємося з Р. Зорівчак, яка вважає, що в перекладознавстві для встановлення ступеня адекватності відтворення ФО потрібно окремо

зіставляти всі компоненти їх значення («предметно-логічне значення фразеологізму, образність, функціонально-стилістичну та експресивно-емоційну конотації, структурно-граматичну будову»). Відповідно можна виокремити такі параметри еволюції принципів перекладу ФО: 1) відтворення предметно-логічного значення; 2) рівень фразеологічної насиченості вихідного та цільового текстів; 3) відтворення особливостей дистрибуції ФО в тексті та їх ролі в системі ідіостилю автора; 4) збереження в перекладі належності ФО до певного функціонального стилю або соціолекту; 5) збереження мовних реєстрів та рівня експресивності; 6) відтворення ФО з етнокультурним колоритом; 7) відтворення ФО з компонентом алюзії; 8) відтворення авторської фразеології; 9) відтворення оказіональних авторських варіантів фразеології, або ФО, використаних у грі слів.

Через кожен із цих параметрів під час аналізу фактичного матеріалу можна простежити одну або кілька деформувальних тенденцій, запропонованих А. Берманом: 1) раціоналізація; 2) уточнення; 3) поширення; 4) облагородження та спрощення; 5) якісне збіднення; 6) кількісне збіднення; 7) руйнування ритмів; 8) руйнування глибинних мереж засобів вираження; 9) руйнування мовних шаблонів; 10) руйнування системи просторіччя або її очуження; 11) руйнування системи сталих виразів та ідіом; 12) стирання ефекту багатозначного накладання мов.

З огляду на особливості перекладів, виконаних у різний час, та комплекс мовних і позамовних чинників, що впливають на такий переклад, виокремлено наступні етапи еволюції принципів перекладу ФО: 1) період кінця ХІХ століття; 2) період ХХ століття до здобуття Україною незалежності, у якому, з огляду на динаміку мовних та позамовних факторів, що впливають на переклад, а також значний обсяг цього часового відтинку, окремо розглянуто 1910–1930-і та 1950–1980-ті роки; 3) сучасний етап.

У другому розділі «**Специфіка та складнощі відтворення образної фразеології в перекладі кінця ХІХ ст.**» окреслено роль та функції ФО в художній літературі, проаналізовано відтворення фразеологізмів у перших англо-українських прозових перекладах, розглянуто можливості відтворення етнокультурного колориту фразеологізмів під час перекладу цільовою мовою.

Фразеологічні одиниці завдяки багатоплановості змісту, високому потенціалу формування експресивних та емоційно-оцінних конотацій відіграють важливу роль у мовній тканині художнього твору і є одним із елементів ідіостилю автора. Вони допомагають сформуванню чи доповненню образів персонажів, підкреслити етнокультурний колорит, створити інтертекстуальні зв'язки, увиразнити образність мовлення (універсальна, основна функція), досягнути прагматичного ефекту, підсилити ідею твору (іноді ФО вживається в тексті багаторазово, є його лейтмотивом, використовується як заголовок чи епіграф, виконує роль композиційно-архітектонічного засобу).

Загалом фразеологізми можуть вживатися в узуальній, оказіональній чи індивідуально-авторській формі та завжди відіграють у художньому тексті певну роль, використовуються з конкретною метою. Відповідно, згідно з теорією скопосу К. Райс та Г. Вермеєра, перекладацькі рішення повинні мотивуватися досягненням тієї ж мети і здійсненням такого ж впливу на аудиторію в цільовому тексті, як і у вихідному.

Насамперед варто аналізувати мікроконтекст вживання ФО, що дозволяє виявити можливі модифікації ФО, зміну їх валентності тощо, що свідчить про певні стилістичні або художні функції ФО і зумовлює прийоми їх перекладу.

Однак вузького контексту недостатньо – необхідно зіставити функціонування ФО у кожному з фрагментів із образною системою всього твору. Також читач повинен мати достатні фонові знання для сприйняття деяких особливостей ФО, отже, перекладачеві потрібно обов'язково враховувати також вертикальний контекст.

Етап кінця XIX ст. став періодом пошуків та початку формування принципів перекладу фразеологізмів або періодом вільного перекладу. Він характеризується, зокрема, недостатньою компетенцією перекладачів та майже повною відсутністю практики і критики перекладів. Типовими для перекладу цього періоду є високий рівень семантичних деформацій, невідповідність фразеологічної насиченості оригіналу та перекладу: «*never thought of it*» (Марк Твен, «American Claimant») // «*не прийшло на задку*» (пер. І. Петрушевич, 1898); «*felt easier*» (Марк Твен, «My Late Senatorial Secretaryship») // «*аж від серця одлягло*» (пер. І. Франко, 1885); порушення функціонально-стилістичної адекватності, зміна мовних реєстрів: «*It would not do you any good*» (Марк Твен, «My Late Senatorial Secretaryship») // «*До хрину Вам вона здалася!*» (пер. І. Франко, 1885); «*I said I was*» (Марк Твен, «How I Edited an Agricultural Paper») // «*Я сказав, що маю честь*» (пер. І. Франко, 1885); частотними є випадки буквального перекладу ФО як вільних словосполучень: «*I am a ruined man*» (Марк Твен, «My Late Senatorial Secretaryship») // «*Я зруйнований чоловік!*» (пер. І. Франко, 1885).

Найяскравішим аспектом перекладу цього періоду є відтворення етнокультурного колориту фразеологізмів, де переважно застосовується стратегія одомашнення: «*that sounds like exaggeration*» (Марк Твен, «American Claimant») // «*– Се закривує на пересаду*» (пер. І. Петрушевич, 1898); «*he was a double-dyed humbug*» (Марк Твен, «American Claimant») // «*фарбований лис тай годі*» (пер. І. Петрушевич, 1898).

На початку XX ст. прийом одомашнення застосовують рідше, а на сучасному етапі переважає універсалізація або очуження. У перекладі В. Черняхівської еволюція відбувається навіть у межах одного тексту: «*nothing coming in*» (Дж. Лондон «The Valley of the Moon») // «*без шеляга*»; «*never pinches*» (там само) // «*копійки не тисне*»; «*the profit will more than*

provide material for your own» (там само) // «*матеріал на ваш власний чепчик дістанеться вам за-дарма, та ще й заробите не один цент»* (пер. В. Черняхівська, 1927).

Іноді спостерігаються й випадки привнесення в перекладений текст колориту певної культури, що не стосується ні вихідної, ні цільової мови: «*You bet your sweet life he don't»* (Дж. Лондон «The Valley of the Moon») // «*Хвала Алахові!*» (пер. В. Черняхівська, 1927) // «*Та й добре робить»* (пер. В. Черняхівська, 1927, редакція 1971).

Індикатором, що вказує на бажану стратегію відтворення етнокультурно маркованих одиниць, є дистанція, що розділяє мову сучасної автору вихідної культури та мову цільової культури, а також час та місце дії в літературному творі, який перекладається. Так, якщо місце дії не має вирішальної ролі для втілення художнього задуму, а час дії майже сучасний автору, то можна припустити, що велика частина вживаних ФО типова для відповідної загальнонародної вихідної мови того періоду. Якщо ж автор зображує давню епоху або екзотичні країни, специфічну місцевість, вживаючи характерну фразеологію, то логічним буде висновок про усвідомлене її вживання, а тому відповідні риси необхідно зберігати і в перекладі.

Показовими в цьому контексті є оповідання Р. Кіплінга, дія яких відбувається в Індії: «*Ho! Ho! Dried corn, in truth. Maize without juice. Ho! Ho!*¹», «¹*I grieve to say that the Warden of Barhwi ford is responsible here for two very bad puns in the vernacular. – R. K.»* (Р. Кіплінг «Indian Tales») // «*Хо! Хо! Во істину висхле зерно. Маїс без соку. Хо! хо!*» (пер. Н. Романович, 1910) // «*Стоптаній шкарбан. Сухий кукурудзяний качан. Хе-хе-хе!*¹», «¹*Мушу з прикрістю відзначити, що наглядач броду підпустив тут два вкрай непристойні дотепи. – Р. К.»* (пер. Ю. Лісняк, 1979).

Тут Р. Кіплінг в оригіналі наводить примітку, вказуючи, що використані персонажем ФО нібито є грубими просторічними виразами, відповідно калькою з місцевого діалекту. Тому перекладати їх українською варто, на нашу думку, прийомом калькування, обов'язково зберігаючи і примітку Р. Кіплінга.

На прикладі перекладів сучасних творів бачимо, що в умовах стрімкого скорочення дистанції між культурами завдяки глобалізації з'являється можливість легко зберігати всі нюанси колориту вихідної культури, вдаючися до різного роду запозичень, які легко сприймаються цільовою аудиторією: «*On some late nights, traffic was bumper-to-bumper»* (Чак Поланік, «Make something up») // «*Хоч і не кожного дня, але вже затемна трафік, бувало, ставав, як то кажуть, бампер у бампер»* (пер. І. Ільїн, 2016).

У третьому розділі «Еволюція перекладу образної фразеології у ХХ ст. (до здобуття Україною незалежності)» з огляду на зміни у мовних та позамовних чинниках, що впливають на переклад, а також величину цього

часового відтинку, проаналізовано окремо 1910–1930-і та 1950–1980-і роки з урахуванням історико-культурного контексту. Розглянуто причини виникнення семантичних деформацій під час перекладу. Висвітлено проблему збереження стилістичних функцій фразеологізмів у перекладі, зокрема питання зміни мовних реєстрів у цільовій мові та особливості досягнення функціонально-стилістичної адекватності.

На початку ХХ століття екстралінгвістичні фактори, принципово різні історико-культурні обставини на західноукраїнських і наддніпрянських землях визначали розвиток мистецтва, літератури, зокрема й перекладу. У цей час існували суттєві відмінності між перекладами: а) виконаними на території Східної України в дорадянський період; б) західноукраїнськими та еміграційними; в) «радянськими». Відмінності виявлено на лексичному, правописному, стилістичному і, зокрема, фразеологічному рівнях.

Найактивнішим переклад був на території УСРР, де в період «українізації», згідно з державною політикою, активізується переклад класики зарубіжної літератури. Масштаби та мовні особливості видання перекладів на території УСРР за східноукраїнськими стандартами були тим фактором, який значно підтримав ствердження київсько-полтавського діалекту як основи сучасної літературної мови. Харківські та київські переклади 1920–1930 рр. перевидаються й нині з мінімальними редакторськими правками, зокрема й перекладу образних фразеологізмів, на відміну від видань до 1917 р., тодішніх західноукраїнських та еміграційних видань.

У випадку перекладу фразеологічних одиниць на початку ХХ ст. усе ще спостерігаємо почасти неточне відтворення змісту ФО, характерне й для ХІХ ст. Помилкові варіанти перекладу їх значення українською у 1910-х роках можна пояснити майже повною відсутністю лексикографічних джерел, а також недостатнім володінням іноземною мовою і тодішнім станом самого перекладу та української мови, які перебували на стадії розвитку: «*I have to kill for two, these days*» (Р. Кіплінг, «*The Jungle Book*») // «мені сими днями треба би убити зо дві штуки» (пер. Юр. Сірий, 1911) // «мені нині треба старатися за двох» (пер. С. Сулима, 2004); «*lock, stock and barrel*» (Дж. Лондон, «*The Son of the Sun*») // «весь реманент» (пер. К. Джунківська, 1927). Фразеологізм «*lock, stock and barrel*», який не розпізнали перекладачі та відтворили одним словом «реманент», в оригіналі передає емоційно-експресивне, оцінне значення, а перекласти його можна було б фразеологізмом-аналогом «зі всіма манатками» / «зі всіма патрохами» / «зі всіма бибехами».

Спостерігаємо й невідповідність рівня фразеологічної насиченості. У різних творах може відбуватися як її підвищення, так і зниження в перекладі порівняно з оригіналом, а головне – змінюється дистрибуція ФО. Окрім того, вжиті відповідники часто належать до інших мовних реєстрів.

У другій половині ХХ ст., у зв'язку з розвитком лексикографії, розвитком теорії перекладу та накопиченням досвіду в практиці перекладу, удосконаленням вивченості вихідних текстів і поживленням міжкультурних зв'язків, підвищується точність відтворення рівня фразеологічної насиченості, відбувається виправлення переважної більшості попередніх змістових помилок відтворення предметно-логічного значення: «*Watch out for him, Saxon,*» *Mary warned facetiously. "He's liable to get a crush on you."*» (Дж. Лондон «The Valley of the Moon») // « – *Стережися, Сексон, – весело засміялась Мері. – Він ще роздушить тебе*»» (пер. В. Черняхівська, 1927) // «– *Стережися, Сексон! – весело засміялася Мері. Він ще причарує тебе!*» (пер. В. Черняхівська, 1927, редакція 1971).

Значно частіше досягається функціонально-стилістична адекватність, але поки що ще досить частими є й випадки неточностей на цьому рівні: «*What on earth induced her*» (О. Вайлд «The Picture of Dorian Gray») // «*І що за гедзь укусив її*» (пер. Р. Доценко, 1968) // «*що спонукало її*» (пер. О. Ломакіна, 2015).

У четвертому розділі «Переклад образної фразеології на сучасному етапі (1990–2010-ті роки)» висвітлено роль ФО у формуванні ідіостилю автора, залежність їх відтворення в цільовому тексті від адекватного перекладу фразеології. Розглянуто розвиток перекладу авторських або okazіонально модифікованих фразеологізмів, а також ФО із компонентом алюзії.

У дослідженні проаналізовано кілька видань останніх років, які є третім або четвертим множинним перекладом першоджерела. Залучення досвіду попередніх перекладачів – один із важливих чинників, що спричинює значні відмінності від перших перекладів, виконаних на початку ХХ ст.

У перекладах цього періоду майже відсутні помилки на рівні базової семантики, характерні для ранніх перекладів: «*to compliment children to their faces*» (Р. Кіплінг, «The Jungle Book») // «*так хвалити дітей*» (пер. Юр. Сірій, 1911) // «*хвалити дітей в очі*» (пер. С. Сулими, 2004).

Під час перекладу фразеологізмів з етнокультурним компонентом у множинних перекладах частіше відбувається перехід від одомашнення до очуження або універсалізації: «*The Law of the Jungle lays down*» (Р. Кіплінг, «The Jungle Book») // «*В законах нетрів постановлено*» (пер. Юр. Сірій, 1911) // «*Закон Джунглів говорив чітко*» (пер. С. Сулима, 2004).

Започаткована у ХХ ст. тенденція поступового підвищення функціонально-стилістичної адекватності перекладу фразеологізмів та наближення фразеологічної насиченості перекладу до текстів оригіналу продовжується та повною мірою розвивається у цей період: «*You may be right*» (Артур Конан Дойль, «The Hound of the Baskervilles») // «*Мабуть, ви маєте рацію*» (пер. М. Іванов, 1928, редакція 1992) // «*Напевно, так і є*» (пер. В. Панченко, 2010); «*he sat in silent amazement*» (там само) // «*сидів мовчки,*

як прибитий» (поч. ХХ ст.) // «здивовано мовчав» (пер. М. Іванов, 1928, редакція 1992) // «він приголомшено мовчав» (пер. В. Панченко, 2010); «*they don't think*» (О. Вайлд «The Picture of Dorian Gray») // «їм не доводиться голів сушити» (пер. Р. Доценко, 1968) // «вони просто не переобтяжують себе зайвим мисленням» (пер. О. Ломакіна, 2015).

Відповідно, точніше відтворюється й ідіюстиль авторів оригіналів та художня роль, яку виконують у ньому ФО. Так, у Дж. Лондона та А. Конан Дойля їх майже немає в наративі автора, але повсюдно вони наявні в репліках персонажів. Це допомагає шляхом контрастування яскравіше розкрити характер і загалом створити враження «живого» мовлення. Інша дистрибуція ФО в тексті перекладу призводить до нівелювання такого контрасту. У романі «Жовтий Кром» О. Гакслі ФО порівняно небагато, вони трапляються як у мові оповідача, так і в діалогах персонажів, однак є центром художніх конструкцій, поширених на кілька речень, а іноді трапляються в певних ситуаціях із інтервалом у понад 100 сторінок. Вони задають тон певним фрагментам твору, уживаються okazіонально, у авторській модифікації, стають елементами алюзій та гри слів. Так, перший розділ роману завершується реченням «*He would take them by surprise*», а наступний починається з речення «*He took nobody by surprise; there was nobody to take*». Повторення ФО забезпечує зв'язок між розділами, а одна зі складових частин ФО «*take*» стає частиною гри слів.

Під час приведення фразеологічної насиченості у відповідність з оригіналом вилучаються невдалі кальки: «*in the same breath*» (А. Конан Дойль, «The Hound of the Baskervilles») // «за одним духом» (поч. ХХ ст.) // «водночас» (пер. В. Панченко, 2010); «*is in a black reaction*» (там само) // «переходить чорну реакцію» (поч. ХХ ст.) // «у кепському настрої» (пер. В. Панченко, 2010).

Часто це стосується авторських ФО або okazіональних варіантів, які складно перекладати, як і залучення ФО до гри слів. У всіх цих випадках пізніші переклади зазвичай ближчі до оригіналу і за змістом, і за формою.

У ХІХ ст. гра слів часто залишалася неперекладеною, а в новітніх перекладах її зберігають: «*I have been through it from Alpha to Omaha*» (Марк Твен, «How I Edited an Agricultural Paper») // «я її пройшов від альфи до омеги» (пер. І. Франко, 1885) // «пройшов її від Альфи до Омахи» (пер. К. Шмиговський, 1992).

Фразеологізми-неологізми, що з'являються вперше у творі, який перекладається, можуть закріпитися в мові та увійти до загального фразеологічного фонду, а у процесі перекладу потрапити і в інші мови. Так, характерними є приклади авторських ФО, ужиті в «Книзі джунглів» Р. Кіплінга: «*when Akela misses his next kill*», «*Akela has missed*» (Р. Кіплінг, «The Jungle Book») // «коли Акела дасть маху», «Акела не зміг осилити здобичі» (пер. Юр. Сірий, 1911) // «коли Акела промахнеться», «Акела

схибив» (пер. С. Сулима, 2004). Як бачимо, у сучаснішому перекладі застосовані відповідники, які вже закріплені в цільовій мові. Припускаємо, що русизм *«промахнувся»* перекладачка могла вжити і свідомо, адже саме така форма асоціюється з наведеною ФО внаслідок тривалого домінування російської мови і таких позамовних чинників, як популяризація цих творів у масовій культурі (наприклад, радянською мультиплікацією).

Компонент алюзії зазвичай зберігається в сучасних перекладах, принаймні за допомогою поєднання калькування з поясненнями у примітках, а не вилучається, як це спостерігалось в попередніх періодах: *«You mean the native wood-note business?»* (О. Гакслі, *«Crome Yellow»*) // *«Ви маєте на увазі “мелодію душі”?»*» (пер. В. Вишневий, 2011 р.). Тут використано прийом, який згадується як вдалий, зокрема й У. Еко. Алюзивний фрагмент не перекладено заново, а подано так, як він існує в перекладах твору, на який здійснюється інтертекстуальне посилання. Додатково подано виноску з поясненням: *«The native wood-note business – дослівно: натуральний голос дерева (англ.). Вираз уперше зустрічається у вірші Дж. Мільтона (1608–1674), присвяченому Шекспірові»*.

Простежуємо еволюцію й у прагматичних аспектах перекладу. У ХІХ ст. цільова аудиторія була мало ознайомена з реаліями вихідної культури, не мала достатніх фонових знань тощо. Тому перекладачі й використовували стратегію одомашнення задля читабельності тексту й успішної комунікації.

Упродовж ХХ ст. відчутним стає вплив інших факторів – з одного боку, ідеологічних міркувань, цензурних втручань (починаючи з вибору текстів для перекладу), а з іншого – власних завдань та переконань перекладачів, часто спрямованих на захист та збагачення української мови (що підвищувало фразеологічну насиченість та експресивність перекладу).

Однак на прагматику художнього перекладу можна поглянути й ширше. Прагматичність художнього твору та його вплив естетично зумовлені, тому необхідно створити такий текст, який вплине на читача аналогічно, як у семантичному плані, так і в синтаксичному, стилістичному, звуко-символічному тощо. Для прагматичної адекватності художнього твору важливий не лише зміст, а й форма, тому адекватним можна вважати лише такий переклад, у якому передано всі наміри автора, враховано усі ресурси образності, ритму, колориту його тексту.

ВИСНОВКИ

У роботі розглянуто еволюцію принципів відтворення образної фразеології в українському перекладі англійської прози ХІХ – ХХІ ст. та уточнено місце образної фразеології з погляду перекладу фразеології загалом. Відповідно до класифікації В. Виноградова, образна фразеологія відповідає фразеологічним єдностям, значення її частково вмотивоване, вона зберігає

внутрішню форму (в розумінні В. Гумбольдта і О. Потебні). Також вважаємо, що до умовно-образних фразеологізмів можна відносити не лише єдності, а й зрощення та сполучення за умови, якщо в них наявний один із таких шарів змісту: етнокультурний колорит, компонент алюзії, яскраві емоційно-експресивні або стильові конотації тощо. Особливо, якщо ці компоненти актуалізують в мікро– або макроконтексті художнього тексту.

З погляду перекладознавства, підтверджено особливу роль, яку відіграють фразеологізми в художньому тексті. Фразеологія є одним зі способів передати інформацію так, щоб вона мала максимальний когнітивний та прагматичний ефекти. Вживання ФО, належність їх до певного мовного реєстру є важливими чинниками, що формують ідіостиль автора або ідіолекти персонажів художніх творів. З огляду на це, збереження рівня фразеологічної насиченості, досягнення функціонально-стилістичної адекватності та виважений підхід до відтворення ФО з етнокультурним компонентом є важливими завданнями, що стоять перед перекладачем.

Усе розмаїття прийомів перекладу фразеології та трансформації, які використовують за відсутності прямих відповідників (приблизний відповідник, калькування, описовий переклад, смисловий розвиток тощо), можна узагальнити й об'єднати в межах трьох основних тактик: фразеологізація, дефразеологізація та рефразеологізація. Ці тактики багато в чому збігаються з особливостями перекладу метафор, алюзій та інших художніх засобів. Тому переклад фразеології може свідчити про стан розвитку перекладу загалом.

Для аналізу розвитку перекладу фразеології проведено зіставлення окремих компонентів та шарів комплексного фразеологічного значення в текстах вихідної мови та їх перекладах цільовою мовою. Ізольований розгляд кожного фактору полегшує оцінювання особливостей відтворення їх у перекладі, дає змогу простежити на кожному з рівнів певні тенденції, які в поєднанні дозволяють описати цілісну картину, для чого залучалася теорія рівнів еквівалентності В. Комісарова.

Підтверджено, що вибір методів перекладу відбувається під впливом таких чинників, які перебувають у динаміці. Їх розвиток визначає напрямок еволюції принципів перекладу. Однак межі різних етапів розвитку українського перекладу значною мірою зумовлені, на нашу думку, насамперед позамовними чинниками, а переклад англійської прози має дещо іншу періодизацію, ніж український переклад загалом. Відповідно, виокремлено три основні етапи, у яких через частотність застосування низки стратегій і тактик відтворення усіх рівнів та відтінків комплексного фразеологічного значення у практиці перекладу, проявляються панівні принципи перекладу ФО: 1) період появи перших прозових перекладів з англійської наприкінці XIX ст. (**етап пошуків та формування принципів перекладу ФО або період вільного перекладу**); 2) XX ст. до здобуття

Україною незалежності (**принцип еквівалентності цілісного фразеологічного значення**); 3) сучасний етап (**принцип відтворення ФО відповідно до їх прагматично-сміслових та стилістичних функцій** у тексті оригіналу).

Отже, бачимо підтвердження гіпотези щодо еволюції принципів перекладу образної фразеології в напрямку досягнення її адекватного перекладу водночас із досягненням еквівалентності на максимально можливій кількості рівнів змісту.

Окрім того, порівняльний аналіз множинних перекладів (особливо виконаних із інтервалом майже у століття) дає можливість частково підтвердити правдивість гіпотези А. Бермана. У випадку множинних перекладів класичних творів залучення досвіду попередніх перекладачів, аналіз успішних та помилкових перекладацьких рішень і підходів на попередніх етапах є одним із важливих чинників, що спричинюють значні відмінності від перших перекладів, виконаних у ХІХ – на початку ХХ ст. Загалом у множинних перекладах підтверджується рух до джерелоцентричного перекладу, який має мінімальну кількість деформацій, у якому максимально точно відтворюються всі аспекти змісту та форми вихідного тексту, а в питанні відтворення етнокультурного колориту перевагу віддають очуженню або використанню нейтральних чи універсальних відповідників.

Водночас, унаслідок значного збільшення кількості творів для перекладу, деколи жанрові особливості та специфіка цільової аудиторії зумовлюють неможливість максимальної еквівалентності на всіх рівнях змісту, тому доводиться вдаватися до комунікативно-прагматичних підходів.

Окрім того, випадки застосування принципів, відмінних від тих, що є панівними на певному етапі розвитку перекладу фразеології в художній літературі, можна пояснити впливом мовної особистості перекладача, інтерференції його власного ідіолекту та ідіюстилю зі стилем автора або навіть зовнішніми факторами (часовими, фінансовими).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях України

1. Мовчан Б. Відтворення етнокультурних фразеологізмів в українському перекладі англійської художньої літератури / Богдан Мовчан // Мовні і концептуальні картини світу: [зб. статей]. – Вип. 42. – Ч. 1. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. – С. 141–147.

2. Мовчан Б. Збереження стилістичних функцій фразеологізмів у англійсько-українському перекладі (на матеріалі творів художньої прози) / Богдан Мовчан // Мовні і концептуальні картини світу: [зб. статей]. – Вип. 46. – Ч. 3. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 17–24.

3. Мовчан Б. Фразеологізми в контексті загальних тенденцій у перекладі на території Східної та Західної України початку ХХ століття (1910-1930-ті роки) / Богдан Мовчан // Мовні і концептуальні картини світу: [зб. статей]. – Вип. 50. – Ч. 2. – К: ВПЦ «Київський університет», 2014. – С. 74–82.

4. Мовчан Б. Еволюція відтворення фразеології в українському художньому перекладі ХХ–ХХІ ст. / Богдан Мовчан // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. – Вип. 31. – С. 95–113.

Статті в іноземних наукових виданнях

5. Мовчан Б. Відтворення фразеологізмів у англо-українських прозових перекладах ХІХ століття / Богдан Мовчан // Science and education: a new dimension. Philology. – Budapest: Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, 2016. – III (18), Issue 80. – P. 62–66.

Статті, опубліковані в інших виданнях

6. Мовчан Б. Роль образних фразеологізмів у авторському ідіостилі та їх відтворення в англійсько-українському перекладі / Богдан Мовчан // Вісник Черкаського ун-ту. Сер.: Філологічні науки. – Черкаси, 2015. – № 5 (338). – С. 114–120.

АНОТАЦІЯ

Мовчан Б. В. Відтворення англomовної образної фразеології: еволюція перекладацьких принципів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України, Київ, 2017.

У дисертації проаналізовано відтворення компонентів комплексного значення ФО в перекладах англomовної прози у ХІХ–ХХІ ст. Розглянуто чинники, які впливають на принципи відтворення ФО, вибір стратегій, спрямованих на одомашнення або очуження.

Визначено етапи еволюції принципів відтворення ФО: 1) кінець ХІХ ст. (формування принципів перекладу ФО або період вільного перекладу); 2) ХХ ст. до здобуття Україною незалежності (принцип еквівалентності цілісного фразеологічного значення); 3) сучасний етап (принцип відтворення ФО відповідно до їх прагматично-сміслових, стилістичних функцій в оригіналі).

Дослідження засвідчує еволюцію в напрямку до адекватного перекладу ФО водночас із досягненням еквівалентності на максимально можливій кількості рівнів, рух до джерелоцентричного перекладу в ретрансляціях.

Ключові слова: фразеологія, проза, еволюція, одомашнення, очуження, функціонально-стилістичні особливості, прагматика.

АННОТАЦІЯ

Мовчан Б. В. Воспроизведение англоязычной образной фразеологии: эволюция принципов перевода. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко МОН Украины, Киев, 2017.

Анализ воспроизведения важнейших элементов комплексного фразеологического значения в переводах англоязычной прозы XIX–XXI веков, определение факторов, влияющих на принципы перевода и выбор стратегий, ориентированных на форенизацию или доместикацию, позволяет определить этапы эволюции принципов воспроизведения образной фразеологии: 1) конец XIX века (период свободного перевода); 2) XX век до независимости Украины (принцип эквивалентности целостного фразеологического значения); 3) современный этап (принцип воспроизведения фразеологизмов в соответствии с их прагматически-смысловыми и стилистическими функциями в оригинале).

Исследование подтверждает эволюцию в направлении адекватного перевода фразеологии одновременно с достижением эквивалентности на максимально возможном количестве уровней, движении к переводу, ориентированному на источник.

Ключевые слова: фразеология, проза, эволюция, доместикация, форенизация, функционально-стилистические особенности, прагматика.

ABSTRACT

Movchan B. V. Rendering English Figurative Phraseology: Evolution of Translation Principles. – Manuscript.

A Thesis for the Academic Degree of Candidate of Philology, Specialty 10.02.16 – Translation Studies. – Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Kyiv, 2017.

The thesis presents a study of main evolutionary trends in translation of figurative phraseology of English prose into Ukrainian in the 19th–21st centuries.

It provides a comparative analysis of separate layers of complex phraseological meaning in source texts and their translations into the target language including: 1) semantics; 2) ethnocultural colouring; 3) allusion; 4) phraseological form which determines the level of phraseological saturation; 5)

functional and stylistic features.

The following factors influence the choice of certain translation method or strategy and the evolution of translation principles: 1) the level of the target language development, including its lexical and stylistic means; 2) the intensification of cross-cultural communication and language contacts; 3) further exploration of source texts and existence of multiple translations; 4) the development of theory and methodology of translation; 5) the development of traditional and online lexicography; 6) extended knowledge of phraseology in sciences related to translation studies. In addition, the translator's choices are also influenced by pragmatic aspects of translation, specific genre, lexical and stylistic features of the source text and the ability of target audience to perceive them.

We distinguish three stages in the evolution of figurative phraseology rendering principles: 1) first translations of English prose at the end of the 19th century; 2) the 20th century before the independence of Ukraine; 3) the contemporary stage (the 1990s–2010s).

The first stage is a period of search and formation of phraseology translation principles. It can also be called a period of free translation. The second – starting in the 1910s–1930s – is dominated by a phraseology translation principle aimed at the equivalence of complex phraseological meaning. This principle fully developed in the 1950s–1980s, when it was complemented by the functional and stylistic adequacy principle.

After Ukraine's independence, literary translation into Ukrainian intensified, and the contemporary stage is characterized by the principle of phraseology rendering according to its pragmatic meaning and stylistic functions in the original text.

The amount of semantic deformations decreased from a significant number of mistakes at the end of the 19th century to their almost complete absence at the contemporary stage, so almost complete equivalence is achieved on the basic semantic level.

Rendering ethnocultural phraseology in retranslations of classical works is mainly done using the strategy of foreignization or neutralization, instead of domestication. In the 19th century, domesticated phraseology in the target texts constituted more than a double amount of the number of ethnocultural idioms in the original text due to increased phraseological saturation in translation. There were only small fractions of neutralized and of foreignized phraseological units. The contemporary stage is characterized by neutralization or foreignization.

The trend of gradual increase in the stylistic and functional adequacy of phraseology translation continues to be prominent at the contemporary stage. It is manifested in just small amount of mistakes at the level of rendering stylistic and functional coloring compared to the 19th and the 20th century.

It has been proven that the movement towards adequate translation of phraseology accompanied by equivalence on a maximum possible number of levels

of meaning is the main direction of evolution of phraseology translation principles.

A comparative analysis of multiple retranslations allows us to validate the Berman hypothesis by confirming the evolution trend in retranslations towards source-oriented translation.

At the same time, genre and target audience features of some works precondition the impossibility of equivalence on some levels of meaning, hence the translator must sometimes resort to communicative and pragmatic methods of translation.

Keywords: figurative phraseology, literary translation, prose, evolution, domestication, foreignization, functional and stylistic features, pragmatics.